

BARRY STRAUSS

**RĂZBOIUL
CARE A CREAT
IMPERIUL ROMAN**

Antonius, Cleopatra
și Octavian la Actium

Traducere din limba engleză
de Ovidiu-Gheorghe Ruța

POLIROM
2022

Cuprins

<i>Hărți</i>	9
<i>Cronologie</i>	10

Prolog: un monument uitat – Nicopolis, Grecia.	15
---	----

Partea 1: ORIGINILE RĂZBOIULUI

Între anii 44 și 32 î.Hr.

1. Drumul spre Philippi <i>Roma-Philippi, între anii 44 și 42 î.Hr.</i>	23
2. Comandantul și regina <i>Efes-Tars-Alexandria-Perusia, între anii 42 și 40 î.Hr.</i>	40
3. Trei tratate și o căsătorie <i>Sicilia-Brundisium-Roma-Misenum-Atena-Tarentum,</i> <i>între anii 40 și 36 î.Hr.</i>	55
4. Victoria lui Octavian. Înfrânt, Antonius își revine <i>Din Sicilia în Imperiul Part, între anii 36 și 34 î.Hr.</i>	71
5. Așa a început războiul <i>Roma-Efes-Atena, anul 32 î.Hr.</i>	90

Partea a 2-a: UN PLAN ȘI UN ATAC

Din toamna anului 32 până în aprilie 31 î.Hr.

6. Invadatorii <i>Vestul Greciei, anul 32 î.Hr., toamna.</i>	111
7. Coroana navală <i>Italia, martie 31 î.Hr.</i>	125

8. Regele african <i>Methone, Grecia, martie 31 î.Hr.</i>	133
9. A sta pe un polonic <i>Vestul Greciei, aprilie 31 î.Hr.</i>	143

Partea a 3-a: BĂTĂLIA
August – 2 septembrie 31 î.Hr.

10. Răzbunarea lui Apollo <i>Actium, august 31 î.Hr.</i>	161
11. Înfruntarea <i>Actium, 2 septembrie 31 î.Hr., dimineața</i>	177
12. Nava de aur cu pânze purpurii <i>Actium, 2 septembrie 32 î.Hr., cu aproximație între orele 14:00 și 15:00</i>	195
13. „Am preferat să cruț în loc să distrug” <i>Actium – Asia Mică, din 3 septembrie 31 î.Hr. până în 30 î.Hr., primăvara</i>	212

Partea a 4-a: DEZNODĂMÂNTUL
Din septembrie 31 î.Hr. până în ianuarie 27 î.Hr.

14. Drumul spre India <i>Alexandria, între septembrie 31 î.Hr. și august 30 î.Hr.</i>	227
15. Mușcătura aspidiei <i>Alexandria, între 1 și 10 august 30 î.Hr.</i>	241
16. „Am vrut să văd un rege” <i>Alexandria, anul 30 î.Hr.</i>	257
17. Triumful lui Augustus <i>Roma, din august 29 î.Hr. până în ianuarie 27 î.Hr.</i>	268
<i>Mulțumiri</i>	285
<i>Notă despre surse</i>	287
<i>Note</i>	297
<i>Creditele ilustrațiilor</i>	322
<i>Index</i>	323

Dar principalul lucru pe care Caesar l-a cerut și l-a primit de la Bogud a fost sprijinul militar și politic. Cea mai mare bătălie a lui Bogud a fost când a luptat pentru Caesar la Munda, în Hispania Ulterior³. În timpul acelei confruntări, la 17 martie 45 î.Hr., cei doi fii ai lui Pompeius l-au obligat pe Caesar să poarte o luptă lungă și grea, care a durat întreaga zi. Un moment important a fost cel al unui atac de cavalerie asupra taberei lui Pompeius, un atac care a declanșat frica propagată în lanț printre inamici, făcându-i să rupă curând rândurile și să fugă. Bogud a condus acel atac crucial al cavaleriei.

Bogud comanda o unitate de cavalerie maură. Maurii erau faimoși pentru că erau călăreți sprinteni, iuți și letali⁴. Atacul cavaleriei lui Bogud l-a ajutat pe Caesar să câștige bătălia, dar acest rezultat n-a fost obținut ușor. Ulterior, pare-se că dictatorul roman a spus că a luptat adesea pentru victorie, dar că de acea dată a luptat pentru viața lui⁵.

După Idele lui Marte, Bogud a decis să-l susțină pe Antonius, iar Bocchus, ruda lui, s-a plasat de partea lui Octavian. Bogud a trecut marea și a mers în Hispania, să-l susțină pe Antonius, dar nu se știe dacă a făcut-o la ordinul lui Antonius sau din proprie inițiativă. A dus lupte grele în Hispania, dar a trebuit să se întoarcă în Africa atunci când la el acasă a izbucnit o revoltă susținută de Octavian și de Bocchus. Bogud a fost forțat să cedeze și Octavian l-a confirmat pe Bocchus drept noul conducător al regatului lui Bogud. În anul 38 î.Hr., Bogud și-a părăsit locurile natale și a plecat în exil în Orient, la Antonius. Iar în 31 î.Hr. conducea Methone.

Câtă vreme era bine întreținută și apărată de o forță puternică, cetatea Methone era foarte ușor de apărat. De exemplu, în 431 î.Hr., o flotă a atenienilor și a aliaților lor, care număra peste o sută cincizeci de nave, s-a dovedit incapabilă să cucerească orașul, deși zidul era slab și lipsea garnizoana, împiedicați fiind de sosirea unei forțe de sprijin spartane care era redusă numeric, dar aprigă⁶. După câteva secole, când orașul avea deja ziduri trainice, jefuitoarii iliri nici măcar n-au mai încercat să îl atace, ci s-au dat drept negustori, ca să-i înșele pe locuitorii orașului, care probabil că au fost luați prizonieri și făcuți sclavi. În anul 1500 a fost nevoie de douăzeci și opt de zile de asediu pentru ca Methone să cedeze în fața unei flote otomane conduse chiar de sultan⁷.

Data fiind poziția bine apărată a cetății Methone, cum de i l-a luat Agrippa lui Antonius? O sursă⁸ spune că Antonius a plasat o garnizoană

foarte puternică în Methone, dar, dacă a fost așa, garnizoana a fost copleșită. Însă acea sursă, *Historiae adversus paganos* (Istoria contra păgânilor) a istoricului roman Orosius, a fost scrisă în jurul anului 400 d.Hr. și s-a bazat probabil pe o sursă anterioară, favorabilă lui Augustus: fie pe înseși *Memoriile* împăratului, fie pe un text ulterior bazat pe ele, care e posibil să fi exagerat rezistența pe care a întâmpinat-o Agrippa, ca să facă reușita lui să pară și mai mare. Poate că garnizoana era „puternică” doar ca număr de oameni, dar există motive să credem că suferea din punct de vedere al calității.

Antonius ar fi trebuit să pună la comandă un roman și să-i încredințeze o forță armată formată din legionari. Însă a ales un aliat, și încă unul care nu mai avea în spate o țară care să-i furnizeze oameni. Bogud era un soldat experimentat, dar probabil singurul lucru care îl recomanda pentru acel post era loialitatea lui față de Antonius. La urma urmei, Bogud nu avea alt loc unde să se ducă.

Se știe că armatele moderne își plasează în ariergardă trupele cu cea mai puțină experiență. În Războiul Civil american, generalii unioniști Ulysses S. Grant și William T. Sherman au pus trupele de novici în spate, să se obișnuiască cu milităria, dar asta le-a făcut să fie vulnerabile în fața raidurilor confederaților. După o sută de ani, războiul purtat de SUA în Vietnam a dat naștere acronimului REMF, *rear-echelon motherf--ers* („nenorociții din ariergardă”). Azi, sunt luați în zeflema fiind numiți *fobbits*, fiindcă stau în *FOB* (*forward operating base*, baze operaționale avansate), unde sunt în siguranță și nu se expun niciodată pericolelor.

E puțin probabil ca lucrurile să fi stat altfel în armatele din Antichitate. Atunci, ca și acum, cei mai ambițioși soldați voiau să lupte acolo unde puteau obține glorie, adică în prima linie. Așa încât probabil că Bogud avea puțini legionari sau chiar deloc, cei mai mulți putând fi soldați dotați cu armament ușor. Însă Agrippa avea legionari. Dotați cu arme grele și armuri, posibil chiar mai bine antrenați și mai disciplinați, legionarii lui puteau învinge trupele înarmate ușor atât pe uscat, cât și când abordau nave pe mare.

Chiar dacă trupele care apărau Methone erau mai puternice decât s-a sugerat anterior, locul putea să fi avut și alte puncte slabe. E posibil ca unii dintre soldații înarmați ușor ai lui Bogud să fi fost și vâslași, dar e puțin probabil ca Bogud să fi avut multe nave la dispoziție,

fiindcă Antonius avea de apărut prea multe locuri. Nu știm nici în ce stare erau zidurile orașului în acea vreme. Nu știm nimic despre diversele sisteme defensive folosite în epocă pentru apărarea unui loc fortificat, de pildă, bariere ridicate în radă, uși cu țepi pe post de capcane pentru invadatori, țărushi pe țarm și îngrădituri în locurile de debarcare⁹. Nu știm cât de vigilente erau santinelele.

Cu siguranță, Antonius și Bogud ar fi trebuit să se ocupe de toți acești factori în detaliu. Antonius știa la fel de bine ca orice alt comandant cât de vulnerabile erau liniile maritime de aprovizionare. A fost comandant alături de Octavian la Philippi, în anul 42 î.Hr., când o forță de sprijin, pornită să le întărească armata, a fost atacată și distrusă de flota inamică¹⁰. Un alt exemplu la care ar fi trebuit să se gândească Antonius era că inamicul îi hărțuise liniile de aprovizionare în campania contra parților. Dar chiar și comandanții prudenți fac greșeli sau își asumă riscuri atunci când trebuie să trimită nave și oameni la baze îndepărtate având resurse puține la dispoziția lor.

Cei câteva sute de senatori care au fugit din Roma în tabăra lui Antonius, dar și alte surse, au oferit în mod cert informații, inclusiv rapoarte detaliate despre reușitele lui Agrippa, ca amiral, contra lui Sextus. Lui Antonius trebuia să-i fie clar că Agrippa va fi un adversar formidabil, dar e limpede că nu s-a pregătit suficient. Fiind mult la sud față de Brundisium, probabil că Bogud se simțea în siguranță, dar, dacă e așa, și-a subestimat adversarul.

Probabil că Agrippa a luat câteva măsuri simple ca să sporească surpriza. „Timpul este totul”, a spus mai târziu marele amiral Horatio Nelson¹¹, și e foarte probabil ca timpul să fi jucat un rol crucial și la Methone. Dacă, așa cum se crede adesea, Agrippa și-a declanșat atacul chiar la începutul sezonului de navigare, în martie, acesta a fost chiar și mai neașteptat. E posibil și ca Agrippa să fi ales să atace când Luna era într-un pătrar, o fază a Lunii care oferă doar suficientă lumină pentru a naviga, dar nu permite inamicului să vadă navele decât abia când sunt aproape.

Probabil că Agrippa a navigat noaptea, pe cât i-a fost posibil. Dar, ca să începem cu începutul, să spunem că în Pelopones, probabil că a acostat noaptea. Era riscant, fiindcă stâncile și bancurile erau greu de zărit, iar întunericul făcea dificil de estimat precis locul unde debarcau. Dar există dovezi că se naviga și noaptea de-a lungul coastelor¹² și

e posibil ca flota lui Agrippa să-și fi asumat acest risc, mai ales dacă Luna lumina suficient.

Nu era ușor să iei cu asalt un loc fortificat. În cazurile reușite din Antichitate s-a profitat de goluri, de breșe și de alte slăbiciuni ale fortificațiilor defensive – de exemplu, de ziduri cu porțiuni în ruină, de breșe în zid produse de o eroare a apărătorilor sau de porți lăsate deschise din lipsă de prevedere –, s-au executat atacuri prin surprindere, de obicei noaptea sau chiar înainte de zorii zilei, cât mai pe furiș, ori s-au folosit masiv catapultele, balistele și berbecii și săpăturile¹³. În tratatul lui despre fortificații și apărare, Philo din Bizanț, care a scris o carte despre asedii cam prin anul 200 î.Hr., recomanda ca o cetate să fie atacată atunci când majoritatea locuitorilor ei sunt în afara zidurilor¹⁴ – de exemplu, în timpul unui festival sau la vremea recoltei ori la culesul strugurilor – și, de preferință, atunci când adversarii erau beți. Recomanda și apropierea de ziduri pe furiș, cu scări gata pregătite, fie noaptea, fie în timpul unei furtuni. Philo le recomanda comandanților să le ofere recompense celor care treceau primii peste ziduri. A scris că era mai bine să se execute primul asalt punându-se scările în cele mai vulnerabile locuri din zid, încât cetatea să fie atacată când cei din interior erau încă înfricoșați. Philo mai recomanda să se folosească echipamente speciale de escaladare, de pildă, scări din piele și frânghie, cu cârlige la capete, care, aruncate peste metereze, să se agațe de ele; țărushi ascuțiți de fier călit, care să fie înfipti în crăpăturile din zid și în spațiile dintre pietre; și cârlige de fier aruncate peste metereze, având prinse de ele frânghii cu bucle¹⁵.

Un asalt amfibiu reușit asupra unui loc fortificat e și mai dificil decât un atac de pe uscat. Agrippa o știa din proprie experiență. În anul 36 î.Hr., a capturat Tyndaris, o fortăreață strategică din Sicilia, cu toate că a fost nevoie de două încercări. Tyndaris e situat pe un promontoriu și sursele antice ne spun că era amplasat excelent pentru un război naval și că fortul era bine aprovizionat la acel moment. La prima tentativă, Agrippa a intrat în cetate, probabil ajutat de susținători de-ai lui din interior, dar garnizoana care o apăra a luptat curajos și l-a gonit. La scurt timp după aceea, Agrippa s-a întors și a cucerit în sfârșit cetatea¹⁶, dar nu s-au păstrat detalii despre acea operațiune. Ca să dăm încă un exemplu, în anul 35 î.Hr., în timpul războiului contra ilirilor, Agrippa și Octavian au cucerit orașul Siscia (azi Sisak,

în Croația), care se afla la confluența a două râuri. După ce au adunat o flotă numeroasă, au atacat orașul atât de pe uscat, cât și de pe râu. Apărătorii au rezistat cu îndârjire, dar în cele din urmă s-au predat¹⁷.

Methone avea ziduri. Acum, acolo e o mare fortăreață venețiano-otomană, pe un promontoriu plat, care iese în mare cale de trei sute de metri. Nu a fost cea dintâi fortificație din acel loc strategic. Surse literare menționează că au existat fortificații acolo încă din secolul al V-lea î.Hr. Există relatări despre întărituri antice grecești și despre ziduri romane din secolul al II-lea d.Hr., ca parte a fortăreței venețiene, dar nu s-au făcut excavații sistematice. În Antichitate, un dig în formă de cârlig de pescuit dădea ocol părții de est a fortului, fiind probabil construit ulterior anului 175 d.Hr. E o presupunere, deoarece nu e menționat de geograful și istoricul grec Pausanias, care vizitase locul cu puțin timp înainte. Pur și simplu nu știm cât de ample erau fortificațiile și construcțiile din port în anul 31 î.Hr. Însă putem fi siguri că atunci, ca și acum, exista un port natural în partea de est a capului pe care se afla Methone și că din port către nord-este se întindea o plajă¹⁸.

Faptul că Agrippa a cucerit Methone a rămas în amintirea romanilor, deși nu ne-a rămas nicio relatare detaliată din acea vreme. Cu toate că se știe prea puțin despre ce a făcut Agrippa în campanie înainte de bătălia de la Actium, capturarea orașului Methone e menționată în patru surse separate: de Strabon, un geograf grec contemporan cu Octavian; de Cassius Dio, care a scris în jurul anului 200; de filosoful fenician Porphyryus din Tyr, activ în jurul anului 300 și de Orosius, puțin după 400 d.Hr.¹⁹. Existența celor patru surse sugerează că aceste evenimente au ocupat un loc de cinste în relatările din timpul lui Augustus și poate chiar și în *Memoriile* lui.

Ne putem imagina că Agrippa a cucerit Methone în una dintre cele câteva modalități posibile. După ce a traversat marea dinspre vest, Agrippa putea să se oprească pe coasta Peloponesului, să se aprovizioneze cu apă și să le acorde oamenilor săi un scurt răgaz de odihnă. Apoi a navigat direct către Methone. Poate că s-a bazat pe șocul sosirii lui neașteptate, care i-a oferit un atu suficient pentru a depăși avantajul pe care lumina zilei i-l oferea inamicului. Cu câteva secole înainte, un general atenian a spus că metoda cea mai bună de a captura cetatea Siracuzei era de a te îndrepta cu navele direct acolo și a lansa atacul

cât mai curând posibil²⁰. A spus că șocul și panica îl vor paraliza pe inamic. Deoarece planul generalului nu a fost acceptat, nu știm dacă ar fi dat roade, dar e posibil ca Agrippa să fi gândit la fel la Methone. Un asalt îndrăzneț, la lumina zilei, e cel mai simplu mod de a interpreta ceea ce sursele antice numesc „a ocupat localitatea printr-un atac naval”, adică *ex epiplou*²¹. Strabon, care folosește această expresie, e cea mai veche sursă pe care o avem referitoare la cucerirea orașului.

E posibilă să fi fost și o operațiune mai complexă. Ne putem imagina că Agrippa nu a navigat direct spre Methone, ci a mers la Sapienza, una dintre insulele Oenussae, aflată la o depărtare de doar trei kilometri în larg față de Methone²². Poate a mers spre Sapienza noaptea. Și în preludiul bătăliei de la Mylae, din anul 36 î.Hr., Agrippa a mers cu flota lui de la insula Hiera (azi Volcano, una dintre insulele numite Eoliene sau Lipari), în timpul nopții, folosindu-se de întuneric pentru a-și surprinde inamicul în largul coastelor Siciliei²³. Ca să mai dăm un exemplu, atacul reușit al romanilor contra cetății grecești Chalcis, în anul 200 î.Hr., a început cu un traseu pe mare parcurs noaptea²⁴. Sapienza era un loc potrivit pentru ascunderea navelor, așa cum o arată și zilele de glorie ale insulei, când a fost un cuib de pirați, la începutul epocii moderne. Insula era deja locuită în epoca antichității grecești. De la Sapienza, Agrippa putea merge pe mare la Methone și să ajungă în zori, cu condiția să fie ajutat de piloți locali.

Ne putem imagina o noapte calmă de martie, cu Luna într-un pătrar. Poate era 14 martie sau 29 martie, zile care marcau primul și ultimul pătrar din lună în anul 31 î.Hr²⁵. La Methone, nimeni nu se aștepta la un atac al dușmanului dus atât de departe de porturile din sudul Italiei, deci toți lăsaseră garda jos. Poate că Agrippa a inițiat atacul pe când se crăpa de ziuă, când era foarte probabil ca trupele inamice să fie buimace și nepregătite. La Chalcis, romanii atacaseră exact în acel moment al zilei²⁶. Fugarii îi spusese lui Agrippa unde era orașul cel mai puțin populat, iar el a trimis o unitate de infanteriști marini să atace acolo. Au urcat pe zid folosind scările, au capturat un turn, i-au ucis pe primii paznici inamici peste care au dat în vreme ce aceia dormeau, apoi și-au continuat lupta. Între timp, o altă unitate a atacat navele lui Bogud. Când inamicul a dat alarma, era deja prea târziu. În plus, trupele lor cu armament ușor nu se puteau opune legionarilor lui Agrippa. Aceștia au ajuns iute la o poartă, au doborât-o și au permis